

شناسایی و ارزیابی چالش‌های حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار و ارائه راهکارهای اصلاحی در چارچوب اقتصاد مقاومتی^۱

محمد رضا سیمیری*

محمد حسین قوام**

رضا کریمی***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۳۰

مقاله برای اصلاح به مدت ۱۲ روز نزد نویسنده (گان) بوده است.

چکیده

اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور باهدف پاسخ‌گویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در آن و پیشگامی در تقویت بخش واقعی از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. در یک رویکرد، جهت تحقق این سیاست، باید زیر نظام‌های نظام مالی اصلاح و تقویت شوند. مهم‌ترین زیرمجموعه نظام مالی ایران، نظام بانکی است و یکی از کارکردهای اصلی نظام بانکی تجهیز منابع است. براساس آخرین آمارهای منتشرشده توسط بانک مرکزی، عمده تجهیز منابع نظام بانکی کشور از طریق سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار انجام شده است. در مقاله حاضر ابتدا جایگاه حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار در بانکداری و اقتصاد مقاومتی تبیین شده، سپس این حساب از منظر قانونی، مقرراتی، فقهی و عملکردی بررسی می‌شود. از آنجاکه اولین گام در اصلاح و تقویت هر موضوع، شناسایی چالش‌های آن موضوع است، پس از مطالعه و پیشینه پژوهشی و با مرور منابع گوناگون، مصاحبه‌های هدفمند و استفاده از روش تحلیل مضمون و گروه کانونی، چالش‌های سپرده سرمایه‌گذاری استخراج شد. این چالش‌ها در پنج دسته به عنوان سود سپرده، تنوع سپرده، چالش‌های ناظر به بانک مرکزی، چالش‌های ناظر به وکالت بانک‌ها و سایر چالش‌ها دسته‌بندی شد. برای اعتبارسنجی، چالش‌های استخراج‌شده در معرض نظر خبرگان قرار گرفت. در پایان با تشکیل گروه کانونی راهکارهای اصلاح و تقویت سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار ارائه شد.

واژگان کلیدی

اقتصاد مقاومتی؛ بانکداری مقاومتی؛ بانکداری اسلامی؛ بانکداری؛ تجهیز منابع؛ سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار.
طبقه‌بندی JEL: E58, G21, Z12

* دانشجوی دکتری مالی دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه شهید بهشتی و پژوهشگر مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
m_simiari@sbu.ac.ir

** استادیار گروه مالی دانشکده معارف اسلامی و مدیریت و استاد هادی حلقه بانکداری مقاومتی مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران
ghavam@isu.ac.ir

*** دانشجوی دکتری مالی دانشکده معارف اسلامی و مدیریت و پژوهشگر مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران
reza.karimi@isu.ac.ir

Identifying and Assessing the Challenges of an Investment Deposit Account and Providing Corrective Solutions within Resistive Economy Framework

Mohammad Reza Simiari*
Mohammad Hosein Ghavam**
Reza Karimi***

Received: 02/01/2019

Accepted: 20/05/2019

Abstract

Reforming and strengthening the entire financial system of the country with the aim of meeting the needs of the national economy, stabilizing it and boosting the real sector are among the overall policies of the resistance economy. One approach to the issue believes in strengthening and reforming the underpinning financial systems. The most important subset of the Iranian financial system is the banking system which has as one of its basic functions the provision of resources. According to the latest data released by Central bank of the Islamic Republic of Iran, the country's major resources are provided through investment deposits accounts. In this paper, firstly, the status of an investment deposit account in banking and resistive economy is explained, then it is examined from the legal, regulatory, *Imamah* Jurisprudence and functional points of view. Since the first step in reforming and strengthening each issue is identifying the challenges of that topic, after studying the research background and reviewing various sources, conducting targeted interviews and using thematic analysis and focal group method, the challenges of the deposit investment were extracted. These challenges were grouped into five categories that relate to deposit profits, deposit diversity, central bank, bank lawyers, and other challenges. For validation, the extracted challenges were exposed to expert analysis. In the end, with the formation of a focal group, strategies for improving and reforming long-term investment deposit accounts have been presented.

Keywords

Resistive Economy; Resistive Banking; Islamic Banking; Banking; Equipped Resources; Investment Deposit Account.

JEL Classification: E58, G21, Z12.

* Ph.D. Student, Faculty of Management and Accounting, Shahid Beheshti University, and Researcher, Imam Sadiq University Growth Center, Tehran, Iran (Corresponding Author). m_simiari@sbu.ac.ir

** Assistant Professor, Department of Finance, Faculty of Islamic Education and Management, and Guiding Professor at Resistance Banking Circle, Growth Center, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. ghavam@isu.ac.ir

*** Ph.D. Student in the Faculty of Islamic Studies and Management and Researcher at the Development Center of Imam Sadiq University, Tehran, Iran. reza.karimi@isu.ac.ir

مقدمه

نظام بانکی ایران بیشترین سهم تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی را دارد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و عیان‌تر شدن تعارض بانکداری متعارف با اصول اقتصادی دین مبین اسلام، مخصوصاً ربا، تلاش‌هایی برای طراحی و ایجاد نهادهای قانونی، سازمانی و ساختاری جایگزین نهایتاً منجر به تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۶۲ و اجرایی شدن آن در سال ۱۳۶۳ گردید. در قالب نظام بانکداری بدون ربا، منتج از چارچوب قانونی جدید، بانک‌های اسلامی مشابه نظام بانکداری متعارف، دارای سه وظیفه اصلی تجهیز، تخصیص و ارائه خدمات بانکی بوده لیکن با این تفاوت که بانک‌ها در نظام بانکداری بدون ربا، این وظایف را در قالب حقوقی عقود شرعی انجام می‌دهند. در میان این سه وظیفه، بخش تجهیز، کانال ورود منابع مالی به نظام بانکی محسوب می‌گردد که با توجه به قانون فوق، تأکید اصلی بر جذب منابع از سپرده‌ها است در حالی که در کنار سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز و جاری، سپرده مدت‌دار، تنها قالب حقوقی جذب منابع با هزینه غیرصفر از بازار سپرده محسوب می‌گردد.

پرداخت سود مشروع در چارچوب ضوابط اسلامی به صاحبان سپرده سرمایه‌گذاری، موجب گردیده در طول سال‌های پس از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، تمایل بالایی در بسیاری از مشتریان نظام بانکی در افتتاح این سپرده ایجاد شده و منابع قابل توجهی از این طریق، جذب نظام بانکی کشور گردد. سپرده مدت‌دار یا به عبارت دقیق‌تر، حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار از بعد حقوقی و فقهی نیز دارای اهمیت و در عین حال پیچیدگی‌هایی است. حجم بالای تحقیقات و پژوهش‌های داخلی با موضوع حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار از یک‌طرف، بیانگر اهمیت این سپرده در بازار پول و از سوی دیگر، بیانگر لاینحل ماندن بسیاری از چالش‌های نظری و عملیاتی طرح‌شده پیرامون حساب مذکور است.

تلاطم‌های دهه‌ها و سال‌های اخیر در نظام مالی کشور و بحران‌های پولی و ارزی ظهور یافته (که برخی معلول تحریم‌های خارجی و برخی معلول ضعف‌های ساختاری و مدیریتی اقتصاد داخلی است)، در کنار تأکیدات متعدد مقام معظم رهبری در اهمیت و وجوب تحقق اقتصاد مقاومتی، لزوم توجه و حرکت به سمت مقاوم‌سازی نظام پولی و

بانکی در مقابل انواع شوک‌های داخلی و خارجی و به تعبیر دقیق‌تر، استقرار نظام بانکداری اسلامی مقاومتی را، بیش‌ازپیش بر همگان محرز نموده است. در همین راستا، منابع جذب‌شده توسط بانک‌ها در قالب سپرده مدت‌دار، از یک‌طرف از لحاظ حجم منابع، عمده‌ترین منبع وجوه ریالی جهت تأمین مالی اقتصاد ایران توسط بانک‌ها از کانال بازار سپرده‌ها، محسوب شده و لذا عدم کارایی آن می‌تواند تحقق اقتصاد مقاومتی را در سطح کلان اقتصاد با دشواری‌هایی مواجه نماید و از طرف دیگر به علت غیرصفر بودن هزینه منابع جذب‌شده، هنگام ایجاد تلاطم در درآمدهای شبکه بانکی، می‌تواند در سطح اقتصاد خرد، به‌تنهایی موجبات شکنندگی و بعضاً ورشکستگی بانک‌های تجاری و تخصصی را به‌عنوان مهم‌ترین نهادهای مالی خرد فعال در نظام مالی کشور، به علت عدم توانمندی در ایفای تعهدات، فراهم آورد. لذا در این تحقیق بررسی و ارزیابی چالش‌های فقهی، حقوقی، عملیاتی و سیاست‌گذاری مرتبط با حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار و ارائه راهکارهای اصلاحی در چارچوب اقتصاد مقاومتی را، در دستور کار قرار داده‌ایم.

مقاله حاضر ابتدا به بررسی جایگاه حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار در اقتصاد مقاومتی و قوانین و مقررات می‌پردازد، سپس این حساب سرمایه‌گذاری از منظر فقه امامیه بررسی شده و به عملکرد این حساب در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌شود. در ادامه پس از مروری بر پیشینه پژوهش‌های حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار و انجام مصاحبه‌های هدفمند، چالش‌های سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار را شناسایی کرده و در پایان راهکارهایی جهت اصلاح و تقویت این سپرده نظام بانکی ارائه خواهد شد.

۱. حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار و بانکداری مقاومتی

۱-۱. بانکداری مقاومتی

تحریم‌های اقتصادی گسترده، هدفمند و ظالمانه غرب خاصه ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران که بیش از همه، بر نظام مالی و بانکی کشورمان، متمرکز شده، لزوم وجود یک اقتصاد قدرتمند را به‌عنوان عامل بازدارنده در مقابل تهدیدات بر همگان مسلم کرده است. همین واقعیت باعث شده مقام معظم رهبری با طرح موضوع اقتصاد مقاومتی و تبیین ارکان و سیاست‌های کلی آن، سعی در گوشزد این موضوع داشته باشند

که باید با حربه ایجاد یک اقتصاد مقاوم و پیشرو، به جنگ تحریم‌ها رفت؛ از این طریق، علاوه بر کاهش اثرات تحریم‌ها، اقتصاد کشور و نظام مالی به‌خصوص نظام بانکی را به نظامی باثبات، درون‌زا و برون‌نگر تبدیل نمود.

با توجه به سهم ۹۰ درصدی نظام بانکی (با در نظر گرفتن صندوق‌های بازار پول)، پیرامون تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی کشور، نقش بازار پول در تحقق اقتصاد مقاومتی، اهمیت ویژه‌ای دارد. در همین راستا می‌توان نقش فوق‌الذکر بازار پول و نظام بانکی کشور را در سه سطح طبقه‌بندی نمود. سطح اول؛ بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری غیر بانکی، سطح دوم؛ بازار پول و نهایتاً سطح سوم؛ سطح کلان اقتصادی. در واقع بانکداری مقاومتی باید در عین مقاوم‌سازی و کاهش احتمال سقوط و ورشکستگی بانک‌ها، موجبات افزایش ثبات و کارایی بازار پول را افزایش داده و در نهایت بتواند به تحقق کامل اهداف اقتصاد مقاومتی در بخش اقتصاد حقیقی، کمک نماید. در بُعد نظری، بانکداری مقاومتی به معنی تحقق بانکداری اسلامی در چارچوب اقتصاد مقاومتی است. لیکن در بعد عملیاتی، اجرای بانکداری مقاومتی چیزی جز انجام کلیه سیاست‌ها و اقدامات منجر به تحقق سه سطح فوق‌الذکر، نیست. در همین راستا و در حوزه تجهیز منابع نظام بانکی، نقش هر سه نوع سپرده بانکی موجود در قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب سال ۱۳۶۲، حائز اهمیت است. لیکن حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار نقش مهم، برجسته و ویژه‌ای دارد. بخشی از اهمیت این نوع خاص از سپرده بانکی به علت تأثیرگذاری آن در تحقق بانکداری مقاومتی در هر یک از سطوح سه‌گانه است.

۲-۱. بانک‌های مقاوم یا مقاوم‌سازی سپرده مدت‌دار

پیرامون نقش سپرده مدت‌دار در سطح اول تحقق اقتصاد مقاومتی، می‌توان بیان کرد حساب سرمایه‌گذاری یک کانال جذب منابع دارای هزینه بالا توسط بانک‌ها (نسبت به سایر انواع سپرده‌ها) است. پرداخت سود به سپرده‌گذاران، در عین ایجاد سهولت بیشتر در جذب منابع باکیفیت‌تر (منابع حجیم‌تر و باثبات‌تر توسط بانک‌ها) که می‌تواند به مقاوم‌سازی ثبات بانک‌ها کمک نماید، می‌تواند به علت لزوم پرداخت سود، بانک‌ها را در معرض تشدید بحران‌های مالی داخلی قرار دهد. به عبارت دیگر، حساب سرمایه‌گذاری

می‌تواند همانند یک شمشیر دولبه عمل نماید. از یک سو قابلیت پرداخت سود در این سپرده‌ها به بانک‌ها کمک می‌کند بتوانند در شرایط بحرانی، با سهولت بیشتری منابع مالی جدید را جذب نمایند و از مشکلات مالی و نوسانات درآمدی مقطعی خود به سلامت عبور نمایند لیکن وجود تعهدات گسترده و سنگین برای پرداخت سود به سپرده‌های مدت‌دار پرحجم پیشین، می‌تواند تلاش بانک‌ها در پاسخ‌گویی به کل تعهدات قبلی را ناکام گذاشته و بانک‌ها را در معرض ریسک ورشکستگی قرار دهد. وجود ابزارهایی همچون انتشار گواهی سپرده می‌تواند بخش زیادی از نوسانات فوق را مهار نموده و سپرده‌گذاران پیشین را با سپرده‌گذاران جدید، جایگزین نماید. گواهی سپرده، یک راه‌حل جامع و قطعی برای ثبات و عدم ورشکستگی بانک‌ها نیست اما انتشارش به علت کاهش احتمال خروج ناگهانی منابع از فعالیت‌های سرمایه‌گذاری بانک‌ها، می‌تواند به ثبات منابع و ثبات در ترازنامه بانک‌ها کمک نماید.

۳-۱. بازار پول مقاوم یا تأثیر و تأثر ساختاری سپرده‌های مدت‌دار

در بازارهای مالی، تخصیص منابع مالی افراد یا نهادهای دارای مازاد به افراد یا نهادهای دچار کسری، انجام می‌شود (Mishkin, 2016, p. 84). بازار پول یکی از انواع بازارهای مالی محسوب می‌شود که در آن، ابزارهای تأمین مالی بدهی با سررسید زیر یک‌سال، مبادله می‌گردد (Mishkin, 2016, p. 77). مفهوم بازار پول مقاوم به‌عنوان یکی از انواع بازارهای مالی، عبارتست از بازاری که در مقابل تأثیر منفی عوامل مختل‌کننده، مقاومت نموده و از ایجاد اختلال در فرآیند انتقال منابع مالی، جلوگیری می‌نماید و به فعالیت‌های تجهیزتی، تخصیصی و خدمات پولی- مالی به‌صورت کارا، ادامه می‌دهد. بدیهی است ورشکستگی هر یک از بانک‌ها (سطح اول) مخصوصاً بانک‌های بزرگ می‌تواند موجبات ایجاد تلاطم در کل بازار پول (سطح دوم) را فراهم آورد. به‌عبارت‌دیگر وجود ریسک سیستمی درون بازار پول، سطح اول تحقق بانکداری مقاومتی را به سطح دوم پیوند می‌زند. فلذا کلیه نکاتی که پیرامون تأثیر حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار بر ثبات و مقاوم‌سازی بانک‌های کشور در بخش بالا مطرح شد، می‌تواند از این کانال بر تحقق بانکداری مقاومتی در سطح دوم نیز به‌طور غیرمستقیم تأثیرگذار باشد. به‌علاوه مهم‌ترین متغیر قیمتی موجود در بازار پول عبارتست از نرخ هزینه پول که یکی از مهم‌ترین و شاید

مهم‌ترین شاخص آن، نرخ سود سپرده‌های مدت‌دار در نظام بانکی است. نرخ سود سپرده از این لحاظ حائز اهمیت است که این نرخ هم می‌تواند یک شاخص پیش‌نگر برای نوسانات، تحولات و وضعیت آتی بازار پول باشد و هم می‌تواند یک شاخص پس‌نگر ناظر به وقایع رخ داده در اقتصاد و بازار پول کشور، تلقی گردد. در بعد پیش‌نگر بودن این شاخص، سیاست‌گذاران حوزه کلان اقتصادی با ایجاد تغییر در نرخ سود سپرده به‌عنوان یک متغیر سیاستی، به دنبال اعمال سیاست‌های پولی باهدف تحریک و رشد بخش‌های گوناگون مالی و حقیقی اقتصاد کشور هستند. لیکن در بعد پس‌نگر نرخ فوق، هنگام بروز بحران‌های مختلف اقتصادی و مالی در اقتصاد ملی مخصوصاً تلاطم‌های بازارهای ارز و طلا، سیاست‌گذاران از تغییر نرخ سپرده‌ها برای کنترل و جذب نقدینگی سرگردان و آسیب‌زا از صحنه فعالیت‌های سفته‌بازانه در بازارهای ملتهب مذکور و مهار تلاطم‌های موجود و مقاوم‌سازی پسینی بازار، استفاده می‌نمایند.

به‌علاوه، وجود سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار ارزی جذاب، می‌تواند نقش بسیار مؤثری در مدیریت و تقویت طرف عرضه در بازار ارز ایفا نماید و موجبات مقاوم‌سازی بازار پول و ارز را فراهم آورد. مقاوم‌سازی بازارهای مالی اعم از بازار پول، ارز و غیره به انجام کلیه اصلاحات ساختاری، سیاست‌های اقتصادی و فرآیندهای عملیاتی اطلاق می‌گردد که منجر به خنثی یا کاهش آثار شوک‌های وارده به بازارهای مذکور گردیده و از اختلال در وظیفه محوری بازارهای مالی یعنی انتقال منابع مالی (اعم از پول ملی، ارز و...) از بخش‌های دارای مازاد به بخش‌های دارای کسری، جلوگیری می‌نماید. از طرف دیگر، وجود قابلیت انتشار گواهی سپرده مبتنی بر حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار (دارای قابلیت معامله در بازار ثانویه) نمونه بسیار موفقی از اتصال هدفمند بازار پول و بازار سرمایه است. وجود این ارتباط به معنی استفاده از ظرفیت‌های بازار سرمایه در هنگام ایجاد تلاطم در بازار پول و مهار آن هست. به‌علاوه، می‌دانیم سپرده سرمایه‌گذاری متقابل بین‌بانکی، یکی از مهم‌ترین ابزارهای بازار بین‌بانکی کشور، محسوب می‌شود؛ لذا افزایش کارایی سپرده فوق از ابعاد گوناگون، می‌تواند موجبات افزایش کارایی بازار بین‌بانکی کشور را نیز فراهم آورد، آن‌هم در شرایطی که شکل‌دهی سازوکار انتقال منابع بین‌بانکی مبتنی بر ظرفیت سپرده فوق، خود بستری برای جهت‌دهی به نرخ سود بانکی

به‌عنوان یک متغیر سیاستی از طریق توافق جمعی بین بانک‌ها یا دخالت نهادهای سیاست‌گذاری پولی به وجود می‌آورد. اهمیت جهت‌دهی فوق به نرخ سود، زمانی پرننگ-تر می‌شود که وقوع تلاطم در برخی بازارهای مالی همانند بازار ارز به علت هجوم نقدینگی، سیاست‌گذاران کشور را مجبور به تغییر نرخ سود بانکی باهدف برگرداندن نقدینگی از بازار ارز به شبکه بانکی و ایجاد ثبات در بازار ارز، می‌نماید.

۴-۱. سپرده‌های مدت‌دار؛ ارتباط توأمان بانکداری و اقتصاد واقعی در راستای تحقق

اقتصاد مقاومتی

سطح سوم تحقق بانکداری مقاومتی عبارتست از نقش‌آفرینی نظام بانکی در تحقق کامل اقتصاد مقاومتی در همه ابعاد مالی و واقعی اقتصاد کشور. این تحقق کامل، معنایی جز عملیاتی شدن کامل و بدون نقص تمامی بندهای موجود در سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری پیرامون اقتصاد مقاومتی ندارد. اما یکی از ابتدایی‌ترین نقش‌هایی که بخش تجهیز منابع در بانکداری مقاومتی، مخصوصاً حساب سرمایه‌گذاری در اجرایی‌سازی بندهای سیاست‌های ابلاغی می‌توانند ایفا نمایند، عبارتست از طراحی حساب‌های سرمایه‌گذاری خاص (در کنار حساب سرمایه‌گذاری عام) که ضمن پاسخ‌گویی به انواع سلیقه‌ها و حتی باورهای ارزشی مشتریان (برای مثال تمایل ارزشی برخی از مشتریان به حوزه‌های صنعتی بااهمیت و استراتژیک برای کشور مانند شرکت‌های دانش‌بنیان و...) موجبات مدیریت کاراتر تأمین مالی تخصصی حوزه‌های خاص تولیدی-صنعتی، بازرگانی و خدماتی را فراهم آورد. این به معنی هدایت دقیق‌تر منابع به سمت حوزه‌های خاص در اقتصاد حقیقی و تحقق سریع‌تر اقتصاد مقاومتی در همه ابعاد آن است. به‌عبارت‌دیگر، حساب سرمایه‌گذاری خاص می‌تواند پاسخ‌گوی سلیقه سپرده‌گذارانی باشد که نسبت به سرمایه‌گذاری منابع‌شان در حوزه خاص اقتصادی، تمایل ویژه‌ای دارند؛ این به نوبه خود می‌تواند منجر به جذب حجم زیادی منابع مالی ناظر به حوزه‌های صنعتی خاص گردد. حجم بالای منابع قابل سرمایه‌گذاری در یک حوزه خاص صنعتی مانند شرکت‌های دانش‌بنیان حوزه دارو، به‌معنای ایجاد صرفه اقتصادی پیرامون مشارکت و نظارت دقیق‌تر و کاراتر بانک در بر فعالیت اقتصادی شرکت‌های مذکور است. تمرکز

بانک‌ها بر بخش‌های خاص صنعتی، علاوه بر کاهش «مخاطره اخلاقی» از طریق نظارت دقیق‌تر بر بنگاه‌های دریافت‌کننده تسهیلات، می‌تواند احتمال «انتخاب معکوس» توسط بانک‌ها را نیز در مورد بنگاه‌های متقاضی تسهیلات، کاهش دهد؛ زیرا بانک‌های فوق، اکنون آگاهی دقیق‌تری از بنگاه‌های صنایع مذکور داشته و بهتر می‌توانند بنگاه‌های ریسکی و کمتر توانمند را از بنگاه‌های باکیفیت‌تر، تمیز دهند. همه رخدادهای فوق می‌تواند در مجموع به تخصیص کارا تر منابع، منتج گردد.

۲. حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار از منظر فقه امامیه، قانون عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌های اجرایی آن

فصل سوم «قانون عملیات بانکی بدون ربا» به تجهیز منابع پولی می‌پردازد. بر اساس بند «ب» ماده «۳» بانک‌ها می‌توانند تحت عنوان سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار به قبول سپرده مبادرت نمایند. در ماده «۶» و «۷» آیین‌نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) تحت عنوان آیین‌نامه تجهیز منابع پولی نیز به این موضوع اشاره شده است: بانک‌ها سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را به صورت سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت قبول می‌نمایند. همچنین در ماده «۶» قانون به امکان اعطای امتیازاتی توسط بانک به سپرده‌گذاران جهت جذب و تجهیز سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار اشاره شده که عبارتند از:

۱. تخفیف و یا معافیت سپرده‌گذاران از پرداخت حق‌الوکاله.
۲. دادن حق تقدم به سپرده‌گذاران برای استفاده از تسهیلات اعطایی بانک.

از جهت فقهی طبق قانون، رابطه سپرده‌گذار با بانک، «وکالت» است؛ یعنی سپرده‌گذار به بانک وکالت عام می‌دهد و جوهش را همراه سایر وجوه سپرده‌گذاران و منابع بانک، به نحو مشاع در فعالیت‌های اقتصادی سودآور به کار گیرد. بنابراین، بانک از یک طرف وکیل سپرده‌گذار در به‌کارگیری سپرده است و از طرف دیگر، شریک او در تأمین منابع. به مقتضای روابط حقوقی وکالت بین بانک و سپرده‌گذار از یک طرف و شرکت بین بانک و سپرده‌گذاران و خود سپرده‌گذاران از طرف دیگر، لازم است سود حاصل شده نخست بین بانک و مجموع سپرده‌گذاران به تناسب سرمایه هر یک تقسیم شود، سپس از

سهم سود مجموع سپرده‌گذاران حق‌الوکاله بانک کسر گردد؛ آنگاه سود باقیمانده به تناسب سرمایه بین سپرده‌گذاران تقسیم شود (موسویان و میثمی، ۱۳۹۵، صص. ۲۵۳-۲۵۲). در تبصره ماده «۳» قانون اشاره شده است بانک در به‌کار گرفتن سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار وکیل است و می‌تواند در امور مختلفی چون مشارکت، مضاربه، اجاره به‌شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه و... استفاده کند. براساس تبصره «۱» ماده «۱۰» آیین‌نامه تجهیز منابع پولی، حق‌الوکاله به‌کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری از سهم منافع سپرده‌گذاران کسر خواهد شد. میزان حداقل و حداکثر حق‌الوکاله به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید. ماده «۲۳» قانون نیز وجوه دریافتی تحت‌عنوان حق‌الوکاله را جزء درآمدهای بانکی محسوب کرده که قابل تقسیم بین سپرده‌گذاران نیست.

به‌دلیل آنکه محاسبه دقیق سهم سود هر سپرده‌گذار در عملیات بانکی امکان‌پذیر نیست (به عبارت دقیق‌تر، بسیار سخت است)، چگونگی تسویه سود با قید مصالحه کم‌وزیاد شدن سود حاصله ناشی از معاملات مشاع در همان ابتدا در قرارداد بین بانک و مشتری قید می‌شود و در نتیجه قسمتی از رابطه حقوقی بین سپرده‌گذاران و بانک را عقد صلح برای تسویه و رفع تنازع و اختلاف تشکیل می‌دهد. براساس ماده «۵» قانون منافع حاصل از تخصیص سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار متناسب با مدت و مبلغ سپرده‌های سرمایه‌گذاری و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به‌کار گرفته‌شده در این عملیات تقسیم خواهد شد.

در ماده «۱۰» آیین‌نامه تجهیز منابع پولی، ضمن ممنوعیت تعیین سود قطعی برای سپرده‌ها نیز این‌طور آمده است: منافع حاصله از عملیات -تخصیص- براساس قرارداد منعقد، متضمن وکالت، بین بانک و سپرده‌گذار متناسب با مدت و مبلغ سپرده‌های سرمایه‌گذاری پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به‌کار گرفته‌شده در این عملیات تقسیم خواهد شد. در تبصره دوم ماده «۱۰» و همچنین ماده «۱۱» آیین‌نامه تجهیز منابع پولی به جزئیات بیشتری درباره تقسیم سود پرداخته شده است. براساس تبصره «۲»، در قراردادهای منعقد بین بانک و سپرده‌گذار قید مصالحه منافع، مصرف مشاع سپرده و نحوه محاسبه و پرداخت منافع الزامی است. همچنین براساس ماده «۱۱»، بانک‌ها در تأمین منابع لازم جهت تسهیلات

اعطایی، اولویت به منابع سپرده‌گذار خواهند داد. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطایی کمتر و یا مساوی مجموع سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط باشد تمام منافع موضوع این ماده بین سپرده‌گذاران تقسیم خواهد شد. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطایی بانک‌ها برای این امور بیشتر از مجموع این قبیل سپرده‌ها باشد مابه‌التفاوت سهم منابع بانک محسوب خواهد شد.

بانک اگرچه وکیل سپرده‌گذاران است، می‌تواند سپرده‌های مذکور را بیمه سپرده کند یا از سوی دیگر به‌عنوان شریک، می‌تواند ضرر احتمالی را برعهده گرفته و پرداخت اصل سپرده را تضمین کند (موسویان و میثمی، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۲). بخشی از ماده «۴» قانون مربوط به این موضوع است. در ماده «۸» آیین‌نامه تجهیز منابع پولی نیز به این نکته اشاره شده است: بانک‌ها استرداد اصل سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را تعهد یا به هزینه خود بیمه می‌نمایند.

نکته فقهی دیگری که در رابطه با این دسته از سپرده‌ها قابل‌بحث بوده این است: از آنجایی که سود حاصل از به‌کارگیری سپرده‌ها در فعالیت‌های اقتصادی سود ده، از ابتدای دوره سپرده‌گذاری معلوم نیست، لذا بانک می‌تواند براساس تجربه سال‌های گذشته و تحلیل کارشناسی، سود انتظاری را محاسبه کرده و در مقاطع خاص زمانی، درصدی را به‌عنوان سود علی‌الحساب به سپرده‌گذار بپردازد و در پایان دوره این میزان را از سهم سود سپرده‌گذار کسر کند. ماهیت این سود قرض بانک به سپرده‌گذار است که در پایان دوره از محل سود سپرده‌گذار استیفا می‌شود و مابقی سود، اگر سود تحقق‌یافته بیشتر از سود علی‌الحساب باشد، به سپرده‌گذار پرداخت می‌شود (موسویان و میثمی، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۳).

۳. عملکرد حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران

طبق آخرین آماري که از سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در دسترس است، حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار در اسفندماه ۱۳۹۶، با حجم ۱۲۳۳۹٫۱ هزار میلیارد ریال، ۸۳ درصد کل سپرده‌های بانکی ایران را به خود اختصاص داده است. این مطلب نشان از اهمیت این حساب در نظام بانکی کشور دارد. جدول و نمودارهای زیر، حجم این

حساب را در مقایسه با حساب‌های جاری و قرض‌الحسنه در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

جدول (۱): حجم سپرده‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (ارقام به هزار میلیارد ریال)

نوع حساب	اسفندماه ۱۳۹۶	اسفندماه ۱۳۹۵	اسفندماه ۱۳۹۴	اسفندماه ۱۳۹۳	اسفندماه ۱۳۹۲
حساب دیداری	۱۵۰۴	۱۲۳۷	۸۸۰۵٫۸	۶۶۱۶٫۳	۵۱۹۹٫۵
حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز	۸۰۱٫۹	۶۰۲٫۹	۴۶۹٫۸	۳۹۰٫۹	۳۳۸٫۵
حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار	۱۲۳۳۹٫۱	۱۰۱۲۳٫۱	۸۱۸۷٫۵	۶۱۰۰٫۹	۴۷۵۶٫۹
سایر	۲۱۲٫۱	۱۷۷٫۶	۱۴۸٫۶	۱۲۴٫۵	۱۰۴٫۱

منبع: وبگاه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

همچنین در جدول (۲) می‌توان حجم سپرده‌های سرمایه‌گذاری در طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ را به تفکیک سپرده‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت با یکدیگر مقایسه کرد.

جدول (۲): حجم سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار (ارقام به هزار میلیارد ریال)

نوع حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲
کوتاه‌مدت	۳۹۳۵٫۵	۴۸۱۳٫۹	۳۷۰۰٫۲	۲۶۹۲٫۵	۲۲۹۶٫۶
بلندمدت	۸۴۰۳٫۶	۶۵۴۸٫۳	۴۴۸۷٫۲	۳۴۰۸٫۴	۲۴۶۰٫۳
کل حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار	۱۲۳۳۹٫۱	۱۱۳۶۲٫۲	۸۱۸۷٫۴	۶۱۰۰٫۹	۴۷۵۶٫۹

منبع: وبگاه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نرخ سود سپرده‌های بانکی در سال‌های مختلف، دچار تغییر و تحولاتی شده است. گاهی بانک مرکزی برای هر نوع سپرده، یک نرخ را اعلام کرده است، گاهی حداکثر نرخ را و گاهی دست بانک‌ها و مؤسسات مالی را برای تعیین نرخ در یک دامنه مشخص باز گذاشته است. تا پایان سال ۱۳۸۶، بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی محدودیتی در تعیین نرخ‌های سود سپرده‌ها نداشتند. جدول (۳) این نرخ‌ها را نشان می‌دهد.

جدول (۳): نرخ سود سپرده‌های بانکی

سال	نرخ سود کوتاه‌مدت (درصد)	نرخ سود یک‌ساله (درصد)	نرخ سود پنج‌ساله (درصد)
۱۳۸۴	۷	۱۳	۱۷
۱۳۸۵	۷	۶-۱۷	۱۶
۱۳۸۶	۷	۶-۱۷	۱۶
۱۳۸۷	حداکثر ۹	حداکثر ۱۵	حداکثر ۱۹
۱۳۸۷	۹	۱۷,۲۵	۱۹
۱۳۸۸	۹	۱۴,۵	۱۷,۵
۱۳۸۹	۶	۱۴	۱۷
۱۳۹۰	۶-۲۰	۶-۲۰	۶-۲۰
۱۳۹۱-۱۳۹۲	۷-۲۰	۷-۲۰	۷-۲۰
۱۳۹۳	۱۰	۲۲	-
۱۳۹۴	در اختیار بانک‌ها و مؤسسات	۲۰	-
۱۳۹۴	۱۰	۱۸	-
۱۳۹۵	در اختیار بانک‌ها و مؤسسات	۱۵	-
۱۳۹۶	۱۰	۱۵	-

منبع: وبگاه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۴. پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش حساب سرمایه‌گذاری عمدتاً بر سه موضوع متمرکز است.

✓ موضوع اول، بررسی فقهی حساب سرمایه‌گذاری است: توکلی گردفرامرزی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «آثار حقوقی وکالت بانک‌ها در قبول سپرده‌های سرمایه‌گذاری مشتریان»، به بررسی فقهی و حقوقی وکالت با دیگر مفاهیم و عقود به کاررفته در حیطه سپرده سرمایه‌گذاری مانند ربا، مضاربه، صلح، هبه و... می‌پردازد. احمدیه (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقش قصد در عقود بانکی»، به تبیین فقهی قصد پرداخته و آثار قصد در عقود بانکی را بررسی می‌کند؛ سپس به چالش‌ها و مشکلات

ناظر به اثر عدم تحقق قصد در بانکداری بدون ربا پرداخته و در انتها پیشنهادات و راهکارهایی ارائه می‌کند.

شعبانی و سیفلو (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه تطبیقی بانکداری وکالتی و مشارکتی و ارائه راهکارهای جدید»، ابتدا سیر نظری و اجرایی و ویژگی‌های بانکداری وکالتی و مشارکتی را بیان کرده‌اند؛ در پایان، روش صدور اوراق انتقال‌پذیر را پیشنهاد و مزایای آن را بیان کرده‌اند.

داورزنی، رضوی و ابراهیمی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «سپرده‌های بانکی با سود معین بر مبنای بیع دین»، ابتدا به بررسی مفصل فقهی بیع دین پرداخته و بیان می‌کند که مضاربه راه‌حل منطقی برای جلوگیری از ربا نیست، در انتها راهکار تصحیح سپرده‌های بانکی با بیع دین را ارائه می‌کند.

موسویان (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل نارسایی‌های کاربرد عقد وکالت در معاملات بانکی» به بیان نقاط ضعف کاربرد وکالت در سپرده‌پذیری بانکی می‌پردازد. نامفهوم بودن وکالت برای مشتریان، عدم قابلیت برای جذب سپرده‌های خارجی، معاملات بین‌المللی، سیاست‌های حمایتی و تشکیل بازار ثانویه از موارد نارسایی بودند.

موسویان (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی سپرده‌های بانکی پیشنهاد سپرده‌های جدید»، با توجه به ماهیت و کارکرد بانک، اهداف و روحیات صاحبان وجوه، انواع سپرده‌های بانکی در بانکداری متعارف و بانکداری بدون ربا، ضمن بررسی انواع سپرده در بانکداری بدون ربا، ایران و نقد و بررسی آنها، پیشنهاداتی جهت سپرده‌های جدید ارائه کرده و به تبیین آثار و ویژگی‌های آنها می‌پردازد.

تسخیری (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با عنوان «سپرده‌های بانکی (تطبیق فقهی و احکام آن)»، با محوریت نظرات شهید صدر در بانکداری بدون ربا، انواع حساب‌های بانکی را بیان کرده و حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار را ودیعه‌ای بیان می‌کند که سپرده‌گذار به بانک وکالت داده تا از جانب سپرده‌گذار تصرف و سرمایه‌گذاری کند؛ سپس به بحث پیرامون این موضوع با توجه به دیدگاه شهید صدر می‌پردازد.

درویشی (۱۳۷۹) در مقاله‌ای با عنوان «ماهیت حقوقی سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار در قانون عملیات بانکی بدون ربا»، به تبیین ماهیت حقوقی سپرده سرمایه‌گذاری پرداخته و در «روش پیشنهادی جایگزین عقد وکالت در به‌کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار» به تبیین نارسایی‌های استفاده از روش فروش سهام توسط بانک برای تجهیز منابع می‌پردازد.

موضوع فرعی دیگری در این زمینه، جبران کاهش ارزش پول در سپرده‌های بانکی است:

قلیچ (۱۳۹۶) در کتابی با عنوان «بررسی ابعاد فقهی سپرده‌پذیری سرمایه‌گذاری مدت‌دار بانکی»، به دو عقد ودیعه و وکالت اشاره می‌کند و بیان می‌دارد عقد ودیعه، عقد مناسب و سازگاری با این سپرده نیست؛ همچنین عقد وکالت ضمن آنکه ظرفیت خوبی برای استفاده در جذب سپرده دارد اما با چالش‌ها و محدودیت‌هایی نیز همراه است.

یوسفی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «راه‌های جبران کاهش ارزش پول در سپرده‌های بانکی» با تبیین مفهوم تورم و پیامدهای نامناسب اقتصادی آن، الگوهای فقهی و حقوقی و راهکارهای عملی موافق با شریعت اسلامی برای جبران کاهش ارزش پول بیان می‌کند.

۷ موضوع دوم، نرخ سود و تعیین آن است:

مکیان، دانش و جوکار کمال‌آبادی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «مشکلات اجرایی در محاسبه سود قطعی (مطالعه موردی بانک مسکن شیراز- عقد مشارکت)»، مهم‌ترین عوامل اجرایی اثرگذار بر عدم محاسبه سود مشارکتی را سه عامل «تأخیر در وصول مطالبات معوق طرح‌های مشارکتی»، «عدم پایبندی مشتریان به تعهدات خود در اعلام میزان سود و زیان» و «دستوری بودن نرخ سود بانک» بیان می‌کنند.

ابونوری، سجادی و محمدی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «رابطه بین نرخ تورم و نرخ سود سپرده‌های بانکی در سیستم بانکداری ایران»، نشان دادند بین نرخ سود اسمی و تورم در بلندمدت رابطه معنادار وجود دارد و نرخ تورم دلیل تغییرات همسو در نرخ سود سپرده‌ها است.

کشاوریان پیوستی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «تخمین نرخ سود بانکی برای حداکثرسازی رشد اقتصادی در ایران با استفاده از سیستم معادلات هم‌زمان» بیان کردند نرخ سود واقعی در معادلات سرمایه‌گذاری و رشد، با یکدیگر رابطه مثبت دارند؛ با افزایش نرخ سود واقعی در نظام بانکی کشور، سرمایه‌گذاری و تولید افزایش می‌یابد. در تابع تقاضای پول، نرخ سود واقعی، بالاترین ضریب را دارد و نشان می‌دهد با افزایش نرخ سود، مقدار زیادی از پول‌های مردم، جذب نظام بانکی شده و نتیجه آن، ثبات اقتصادی خواهد بود. بهترین سناریو تعیین نرخ سود در نظام بانکی، نرخ تورم $+4\%$ استخراج گردید.

عزیزنژاد (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌ها و راهکارهای تعیین نرخ سود بانکی در اقتصاد ایران»، با استفاده از دو روش میدانی و آمار توصیفی به برآورد نرخ سود برخی از بخش‌های واقعی اقتصاد اقدام کرده است.

رضوی و شمسین (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سیستمی تعیین نرخ سود بانکی در ایران»، به شناخت و بررسی جامع بانکداری اسلامی، به مفهوم سود بانکی و عوامل تعیین‌کننده آن با ابزار مدل‌سازی تشریحی ساختاری (ISM) به منظور ارائه تحلیلی سیستمی پرداخته‌اند.

پژویان و دوانی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «حساسیت سرمایه‌گذاری در واکنش به نرخ سود بانکی» با مفروضات وجود شکاف بین نرخ سود رسمی و غیررسمی بهره در بازار مالی اقتصاد ایران به موضوع سود بانکی به عنوان یک متغیر کلان اقتصادی پرداخته‌اند.

تازه‌های اقتصاد (۱۳۷۹) در یادداشتی با عنوان «مصرف مشاع و چگونگی محاسبه سود در سپرده‌های سرمایه‌گذاری»، به بررسی فقهی و حقوقی و پاسخ به برخی اشکالها پرداخته است.

✓ موضوع سوم، بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌ها است:

یزدانی دهنوی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های مؤثر بر موفقیت بانک‌ها و مؤسسات مالی در تجهیز منابع پولی»، قلی‌زاده و شعبانی کاکرودی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با

عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر تجهیز منابع و جذب سپرده‌ها در بانک‌های دولتی مورد بررسی بانک‌های دولتی استان گیلان»، امینی، محمدی و فخرحسینی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌های بانکی بانک‌های منتخب با تأکید بر بانک صادرات ایران»، یعقوبی، کرد، مرادزاده و دژکام (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل شبکه‌ای عوامل حیاتی مؤثر بر جذب سپرده‌های مشتریان» به بررسی این عوامل پرداخته‌اند.^۲

نوآوری‌های مقاله حاضر عبارتند از اینکه با بررسی حساب سرمایه‌گذاری در بانکداری ایران، بررسی فقهی ماهیت سپرده و مصاحبه‌های هدفمند از صاحب‌نظران و مجریان این حوزه، در چارچوب اقتصاد مقاومتی، چالش‌های این حوزه شناسایی می‌شود و راهکارهایی جهت غلبه بر این چالش‌ها، ارائه خواهد شد.

۵. روش پژوهش

تحقیق پیش‌رو از لحاظ هدف «کاربردی»^۳، ماهیت «توصیفی»^۴ و نوع داده «کیفی»^۵ است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش کیفی از نوع تحلیل مضمون^۶ است. مضمون یا تم^۷، بیانگر چیز مهمی در داده‌ها در رابطه با سؤالات تحقیق است و تاحدی معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد (Braun & Clarke, 2006, p. 88). مضمون، الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازمان‌دهی مشاهدات و حداقل به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده مورد بررسی می‌پردازد (Boyatzis, 1998, p. 4). به‌طور کلی، مضمون، ویژگی «تکراری» و «متمایزی» در متن است که از نظر پژوهشگر نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤالات تحقیق است (King & Horrocks, 2010, p. 150). تحلیل مضمون روشی برای شناخت تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006, p. 78).

هر پژوهشگری با توجه به ماهیت و سؤالات تحقیق خود و با توجه به تصمیمات و ابزارهایی که به‌کار می‌برد، می‌تواند از روش خاص خودش در تحلیل مضمون استفاده

کند (عابدی جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ‌زاده، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۸). مضمون فراگیر مقاله حاضر «چالش‌های سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار» است و مضامین سازمان‌دهنده و مضامین پایه از مرور پیشینه‌های تحقیق و متن مصاحبه‌های هدفمند استخراج شد. برای پالایش و نهایی کردن مضامین استخراج‌شده، یک گروه کانونی^۸ متشکل از تیم پژوهش شامل برخی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها که سابقه کار اجرایی و پژوهشی در نظام بانکی داشتند، تشکیل شد. از آنجایی که مشارکت‌کنندگان در گروه کانونی فرآیند تحلیل و مضمون‌های به‌دست‌آمده را بازبینی نموده و نظرات خود را ابراز داشتند، بنابراین روایی و پایایی یافته‌های این مرحله (کیدوری، یمنی‌دوزی سرخابی، مهرمحمدی، ابوالقاسمی، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۴) نیز صورت گرفت.

پس از استخراج چالش‌های مربوط، اعتبارسنجی نتایج از طریق تکمیل پرسشنامه توسط خبرگان و متخصصین این حوزه صورت گرفت.

جدول (۴): پاسخ‌های پرسشنامه

میانگین نمرات	عدم اظهارنظر-۰	خیلی کم-۱	کم-۲	متوسط-۳	زیاد-۴	خیلی زیاد-۵	چالش‌ها	سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۳,۶	۳,۲۸	۰	۲	۹	۹	۵	نفس وجود سود علی‌الحساب	
	۳,۵۷	۰	۲	۲	۹	۱۵	مقدار سود علی‌الحساب	
	۳,۹۳	۰	۲	۰	۲	۱۵	اعلام نرخ سود علی‌الحساب واحد برای همه بانک‌ها و شعب	
	۳,۹۷	۰	۱	۵	۲	۸	شفاف نبودن محاسبه سود قطعی برای سپرده‌گذاران	
	۳,۳۵	۰	۴	۴	۷	۹	پیچیدگی حسابداری محاسبه سود	

میانگین نمرات	چالش‌ها						
	عدم اظهار نظر - ۰	خیلی کم - ۱	کم - ۲	متوسط - ۳	زیاد - ۴	خیلی زیاد - ۵	
۳,۷۷	۰	۱	۱	۱۱	۹	۹	اهتمام ناکافی بانک‌ها برای محاسبه سود قطعی واقعی
	۰	۲	۴	۹	۱۲	۹	هبه کردن کسری سود قطعی تا مقدار سود علی الحساب توسط بانک
	۰	۲	۱	۱۲	۱۲	۶	استفاده ناصحیح از عقد صلح
۳,۴۷	۰	۲	۲	۹	۱۱	۳	پاسخ داده نشدن به نیازهای متنوع سپرده‌گذاران در قالب فقط دو نوع حساب سرمایه‌گذاری
	۰	۲	۸	۹	۸	۶	کاهش جذب منابع بانک‌ها به دلیل عدم تنوع حساب‌های سرمایه‌گذاری
	۰	۰	۱	۹	۱۴	۸	چالش مدیریت ریسک؛ عدم تطبیق سررسید دارایی‌ها و بدهی‌ها
۳,۸۳	۰	۰	۴	۴	۹	۱۴	ضعف نظارت بانک مرکزی بر رعایت سقف نرخ سود علی الحساب
	۰	۰	۲	۱	۱۴	۱۴	تصمیمات ناگهانی و کارشناسی نشده
	۰	۰	۱	۹	۱۱	۱۴	ملزم نشدن بانک‌ها توسط بانک مرکزی برای افشای اطلاعات

تنوع حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار

بانک مرکزی

میانگین نمرات		چالش‌ها					
عدم اظهار نظر - ۰		خیلی کم - ۱	کم - ۲	متوسط - ۳	زیاد - ۴	خیلی زیاد - ۵	
۳,۹۰	۳,۹۰	۱	۱	۷	۸	۱۳	ضعف نظارت شرعی
	۳,۳۸	۰	۱	۷	۱۲	۴	ابهام در تعیین حق الوکاله
	۳,۷	۰	۰	۲	۱۱	۷	ضعف در تعامل با نهادهای مقررات‌گذاری و استانداردسازی جهانی
	۳,۴۵	۰	۲	۲	۱۳	۴	ضعف در طراحی بازار ثانویه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۳,۵	۳,۶۷	۰	۱	۹	۱۳	۶	چالش رعایت امانت و غبطه‌ی موکل
	۳,۸۷	۰	۱	۸	۱۲	۸	تسهیلات تکلیفی
	۳,۲۵	۰	۱	۵	۹	۳	اعلام نکردن نرخ حق الوکاله
	۳,۳۱	۰	۱	۹	۱۰	۴	نامفهوم بودن وکالت برای مشتریان
۳,۵۸	۳,۲۵	۰	۴	۹	۵	۸	تضمین اصل سپرده‌ها
	۴,۲۵	۰	۰	۹	۸	۱۶	رقابت ناسالم بانک‌ها برای جذب منابع مالی و سپرده‌ها
	۴,۱۶	۰	۱	۹	۱۰	۱۴	چالش اعطای سود بیشتر برای دریافت سپرده‌ی بیشتر
	۳,۶۸	۰	۲	۰	۹	۵۱	۵
		وکالت بانک‌ها برای حساب‌داران					
		سایر چالش‌ها					

میانگین نمرات	چالش‌ها					
	خیلی زیاد - ۵	زیاد - ۴	متوسط - ۳	کم - ۲	خیلی کم - ۱	عدم اظهار نظر - ۰
						طراحی و اجرای CDS و بازار ثانویه آن
۳,۶۷	۹	۱۳	۹	۲	۰	غیرتخصصی بودن بانک‌ها
۳,۲۶	۷	۷	۵	۴	۰	چالش تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران در جذب سپرده
۳,۲۸	۹	۹	۱۱	۷	۰	عدم وجود برنامه‌ریزی برای جذب سپرده‌های سایر کشورها
۳,۱۲	۱	۱۱	۱۲	۵	۰	تمدید سپرده سرمایه‌گذاری با مقدار سود کمتر
۲,۹۰	۰	۱۰	۱۱	۹	۴	ناکارآمدی و ضعف صندوق ضمانت سپرده و هزینه بهبود آن
۳,۴۵	۵	۷	۸	۲	۱	حساب سرمایه‌گذاری ارزی غیرفعال
۳,۳۵	۳	۱۲	۱۱	۲	۰	چالش‌های حسابداری و حسابداری
۳,۷۷	۱۱	۸	۸	۲	۰	تصویر نادرست مردم از بانک
۳,۷۰	۹	۱۴	۸	۲	۰	پاسخگو نبودن متصدیان بانکی به مشتریان جهت آگاهی بخشی
۳,۸۷	۱۱	۱۰	۹	۲	۰	قابل فهم نبودن متن قرارداد برای عموم
۳,۷۷	۹	۱۶	۷	۰	۰	آگاهی ناکافی متصدیان بانکی

میانگین نمرات	چالش‌ها						
	عدم اظهارنظر - ۰	خیلی کم - ۱	کم - ۲	متوسط - ۳	زیاد - ۴	خیلی زیاد - ۵	
۳,۷۴	۰	۱	۲	۸	۱۲	۷	تعارض قصد سپرده‌گذار با متن قرارداد
۳,۶۸	۰	۲	۱	۱۰	۶	۸	عدم تعریف و طراحی برنامه عملیاتی و شاخص جهت پیاده‌سازی رویکرد اقتصاد مقاومتی در سپرده سرمایه‌گذاری نظام بانکی
۳,۹۰	۰	۰	۶	۷	۸	۱۲	بازارهای موازی ارز و طلا

منبع: یافته‌های تحقیق

روایی و پایایی

پیش از تحلیل نتایج تحقیق، روایی و پایایی پرسشنامه ارزیابی شده است. در این تحقیق برای سنجش روایی پرسشنامه، از اظهارنظر خبرگان استفاده شده است و پس از اصلاح، پرسشنامه در اختیار خبرگان قرار گرفته است. برای سنجش پایایی پرسشنامه از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. بر اساس برآورد انجام شده در نرم‌افزار SPSS، ضریب آلفای کرونباخ برابر با 0.926 است که سطح بالایی از پایایی را نشان می‌دهد.

→ Reliability

[DataSet1]

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	31	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	31	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.926	41

شکل (۱): آلفای کرونباخ از spss

منبع: خروجی Spss از یافته‌های تحقیق

۶. چالش‌های شناسایی شده در حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار

در این قسمت تلاش شده است تا اهم چالش‌های حوزه سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های تخصصی با خبرگان این بخش، احصاء گردد. در ادامه ضمن بیان هر مضمون سازمان دهنده سعی شده است توضیح مختصری درباره هر مضمون پایه بیان شود.

۶-۱. سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار

۱. نفس وجود سود علی‌الحساب: برخی بر این عقیده‌اند که پرداخت سود علی‌الحساب باید به کلی حذف شود؛ زیرا واقعیت شراکت و وکالت سپرده‌گذار و بانک با پرداخت سود علی‌الحساب هم‌خوانی ندارد. همچنین اعلام نرخ سود علی‌الحساب، محاسبه سود واقعی را نیز تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. از طرف دیگر، پس از محاسبه سود قطعی، در صورت کمتر بودن سود واقعی از علی‌الحساب، بانک نمی‌تواند مازاد را پس بگیرد (مصباحی مقدم، ۱۳۹۶).

۲. مقدار سود علی‌الحساب: برخی اعتقاد دارند که مقدار این سود باید کارشناسی شده‌تر باشد به شکلی که در انتهای سال مالی، حداکثر نزدیکی را به سود قطعی شناسایی شده داشته باشد و بانک‌ها مجبور به هبه کردن مابه‌التفاوت کسری سود قطعی با سود علی‌الحساب نشوند.
۳. اعلام نرخ سود علی‌الحساب واحد برای همه بانک‌ها و شعب: معمولاً بانک‌ها تحت تأثیر فرهنگ قدیمی بانکداری دولتی، بالاترین نرخ که به آنها اجازه داده شده است را تعیین می‌کنند؛ در حالی که طبیعتاً هر بانک و حتی هر شعبه نرخ یکسانی با بانک دیگر و شعبه دیگر ممکن است نداشته باشد.
۴. شفاف نبودن محاسبه سود قطعی برای سپرده‌گذاران: سپرده‌گذاران نمی‌دانند دقیقاً با پول آنها چه فعالیتی انجام می‌شود و سود این فعالیت چگونه محاسبه می‌گردد.
۵. پیچیدگی حسابداری محاسبه سود: نحوه حسابداری بانکی، پیچیده است. این پیچیدگی باعث می‌شود اولاً سپرده‌گذاران نتوانند بفهمند در بانک چه می‌گذرد و ثانیاً بانک‌ها بتوانند رویه‌ها را طوری پشت سرهم بچینند تا هدف غایی دستورالعمل‌های ابلاغی نقض شود (تقی‌نتاج و ابراهیمی، ۱۳۸۸، ص. ۳).
۶. اهتمام ناکافی بانک‌ها برای محاسبه سود قطعی واقعی: بانک‌ها اهتمام زیادی برای محاسبه سود واقعی قطعی ندارند. سود قطعی صرفاً مفهومی برای مشروع و قانونی نشان دادن صورت‌های مالی بانک‌ها است (توکلی، ۱۳۹۴).
۷. هبه کردن کسری سود قطعی تا مقدار سود علی‌الحساب توسط بانک: اگر مقدار سود قطعی محاسبه شده از سود علی‌الحساب کمتر باشد، بانک پرداخت مازاد قبلی خود را هبه می‌کند. این هدیه در واقع از محل سرمایه‌ی بانک است. آیا سهامداران به هبه رضایت دارند؟ از سویی کاهش ارزش سهام بانک، کاهش سود سهام و حتی زیان‌ده شدن آنها با این هبه کردن بی‌ارتباط نیست.
۸. استفاده ناصحیح از عقد صلح: عقد صلح در قراردادها وجود دارد. این عقد کارکرد مناسبی می‌تواند داشته باشد، اما در عمل مستمسکی برای ثابت کردن نرخ سود واقع شده است که خلاف کارکرد واقعی آن است. همچنین آیا سپرده‌گذاران به صلح مازاد احتمالی سود واقعی خود نسبت به سود علی‌الحساب رضایت دارند و

حاضرند همواره از حق شرعی خود به نفع بانک بگذرند یا آنکه این مصالحه صرفاً برحسب شرطی تحمیلی و یک‌طرفه و عموماً متکی بر عدم‌آگاهی امضاکنندگان قرارداد برقرار شده است؟ (قلیچ، ۱۳۹۶، ص. ۱۲).

۲-۶. عدم تنوع حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار

۱. عدم پاسخ‌گویی به نیازهای متنوع سپرده‌گذاران در قالب فقط دو نوع حساب سرمایه‌گذاری: هم‌اکنون فقط دو نوع حساب سرمایه‌گذاری وجود دارد: حساب (کوتاه‌مدت) و حساب سرمایه‌گذاری یک‌ساله از طرفی سرمایه‌گذاران، ترجیحات سرمایه‌گذاری مختلفی بر اساس افق‌های زمانی سرمایه‌گذاری و نرخ‌های سود دارند. این دو نوع حساب نمی‌تواند پاسخ‌گوی سرمایه‌گذاران بلندمدت‌تر و علاقه‌مند به دریافت سود بیشتر باشد.
۲. کاهش جذب منابع توسط بانک‌ها: وجود فقط دو نوع حساب سرمایه‌گذاری، علاوه بر پاسخ‌گو نبودن نیازهای مختلف سرمایه‌گذاران که در مورد قبلی ذکر شد، باعث می‌شود بانک‌ها نتوانند برخی وجوه را جذب کنند؛ یعنی وجوهی که برای مدت طولانی‌تر (مانند پنج سال) سرگردان هستند و یا صاحبان وجوهی که برای میان‌مدت (شش ماه) تمایل به سرمایه‌گذاری دارند.
۳. چالش مدیریت ریسک؛ عدم تطبیق سررسید دارایی‌ها و بدهی‌ها: هم‌اکنون سپرده‌ها نهایتاً یک‌ساله هستند؛ این در حالی است که بانک‌ها تسهیلات طولانی‌مدت‌تر (مانند دو تا چندین ساله) اعطا می‌کنند؛ این امر باعث ریسک نرخ بهره می‌شود.

۳-۶. بانک مرکزی

۱. ضعف نظارت بر رعایت سقف نرخ سود علی‌الحساب: بانک مرکزی بر روی رعایت نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری نظارت دقیق ندارد. تخلفاتی در این زمینه رخ می‌دهد که این تخلف توسط بانک مرکزی شناسایی نمی‌شود و با متخلفان برخورد قاطع صورت نمی‌گیرد؛ در نتیجه بانک‌های منضبط متضرر شده و بانک‌هایی که تخلف می‌کنند، منفعت می‌برند.

۲. تصمیمات ناگهانی و کارشناسی نشده: در کشور ایران، با توجه به ساختار اقتصادی تصمیمات بانک مرکزی به شدت بر نظام اقتصادی کشور اثرگذار است. تصمیم‌های شتابزده و کارشناسی نشده، یکی از چالش‌های حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار است.

۳. ملزم نشدن بانک‌ها توسط بانک مرکزی برای افشای اطلاعات: بانک‌ها وکیل هستند و موکل حق دارد بداند با پولش چه فعالیت‌هایی انجام شده است؛ لازم است بانک‌ها اطلاعات دقیق خود را به سپرده‌گذاران افشا کنند. افشایی متفاوت از افشای بازار سرمایه. در واقع بانک مرکزی باید بانک‌ها را ملزم کند تا به سپرده‌گذاران به‌عنوان موکل و شریک، گزارش نوع و نتایج فعالیت خود را ارائه نمایند (قلیچ، ۱۳۹۶، ص. ۱۵).

۴. ضعف نظارت شرعی: بانک‌ها موظف به فعالیت در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا هستند. در اجرا، شاهد تخلفات مختلفی هستیم که یکی از دلایل قابل توجه، ضعف نظارت بانک مرکزی از بعد شرعی است.

۵. ابهام در تعیین حق الوکاله: بانک مرکزی در هر سال، اقدام به اعلام حداکثر نرخ حق الوکاله می‌نماید. چگونگی محاسبه این نرخ، شفاف نیست. این نرخ چندین سال است بین دو الی سه درصد است؛ مشخص نیست چه محاسبه و منطقی پشتوانه این عدد است.

۶. ضعف در تعامل با نهادهای مقررات‌گذاری و استانداردسازی جهانی: لازم است نهادی در بانک مرکزی وجود داشته باشد تا استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (آی.آی.اف.آر.اس)،^۹ بازل^{۱۰} و دیگر استانداردهای بین‌المللی دنیا را در موضوع حساب سرمایه‌گذاری رصد کند و تحلیل تجارب آنها (نقاط ضعف و قوت، تبعات و آثار و...) را نیز مطالعه کند؛ سپس استانداردها و آیین‌نامه‌های مناسب را منطبق با اصول دینی و فقهی اسلامی تنظیم کند.

۷. ضعف در طراحی بازار ثانویه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار: طراحی و پیاده‌سازی گواهی‌های سپرده در نظام مالی متعارف مرسوم است و مزیت‌های گوناگونی دارد. بانک مرکزی تاکنون در این زمینه موفق عمل نکرده است.

۶-۴. وکالت بانک‌ها برای جذب حساب سرمایه‌گذاری

۱. چالش رعایت امانت و غبطه موکل: در قرارداد حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار، بانک وکیل سپرده‌گذار می‌شود. وکیل، امین موکل است و باید رعایت امانت را نماید. همچنین باید منفعت موکل خود را نیز در نظر بگیرد؛ یعنی حتی از بین فعالیت‌های مناسب، آن فعالیت که مناسب‌تر است را برای موکل خود انتخاب نماید. به نظر می‌رسد بانک‌ها به وظیفه امانت خویش عمل نمی‌کنند. این مسأله، مصداقی از مسأله نمایندگی در چارچوب اطلاعات نامتقارن نیز هست.
۲. تسهیلات تکلیفی: گاهی تسهیلاتی به موجب برنامه‌های توسعه و قوانین مجلس بر بانک‌ها تکلیف می‌شود. این تسهیلات ممکن است واقعاً به سود سپرده‌گذار نباشد؛ این مورد نیز از مصداق عدم رعایت غبطه و امانت است و معمولاً برای سپرده‌گذاران و بانک ضرر به همراه داشته است (شعبانی و سیفلو، ۱۳۹۰، ص. ۸).
۳. اعلام نکردن نرخ حق‌الوکاله: بانک‌ها موظف هستند قبل از شروع سال مالی، نرخ حق‌الوکاله خود را منتشر نمایند. برخی بانک‌ها این مقدار را اعلام نمی‌کنند یا دیرتر اعلام می‌کنند.
۴. نامفهوم بودن وکالت برای مشتریان: برای مثال در فرم سپرده‌گذاری بانک‌ها آمده است: «بانک به وکالت از طرف سپرده‌گذار با داشتن حق توکیل، وجه این سپرده را طبق قانون عملیاتی بانکی بدون ربا، به‌طور مشاع به‌کار گرفته و منافع حاصله را پس از کسر حق‌الوکاله طبق آیین‌نامه و مقررات مربوط با داشتن حق مصالحه منافع بانک و سپرده‌گذاران به تناسب مبلغ و مدت به‌کار گرفته شده تأدیه خواهد نمود». روشن است که فهم همین یک بند علاوه‌بر لزوم آشنایی با واژه‌های حقوقی «حق توکیل»، «مشاع»، «حق‌الوکاله»، «حق مصالحه» نیاز به آشنایی با قانون عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌ها و مقررات مربوطه دارد و اینجاست که سپرده‌گذار بدون توجه به متن و مفاد قرارداد آن را امضا کرده و وجوه خود را در اختیار بانک قرار می‌دهد (موسویان، ۱۳۷۸، ص. ۶۳).

۵-۶. سایر چالش‌ها

۱. تضمین اصل سپرده‌ها: برخی بر این عقیده هستند که ماهیت عقد شرکت، مشارکت در سود و زیان است. براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌گذاران در زیان شریک نیستند. اگر عقد وکالت است، پس سپرده‌گذار باید آثار آن، یعنی تلف شدن مال خود در صورت زیان بانک به جز دو حالت تفریط و تعدی را بپذیرد؛ در غیر این صورت، قرارداد وکالت مناسب سپرده‌پذیری نخواهد بود. این چالش به صحیح نبودن تضمین اصل سپرده‌ها در حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار که براساس وکالت و شراکت است اشاره دارد. البته ممکن است برخی مطرح کنند که ضمانت اصل سپرده توسط عقد شرکت صورت می‌گیرد لکن در واقع ما اینجا با اتحاد شریک و وکیل مواجه هستیم؛ یعنی شریک همان وکیل است. تضمین اصل سپرده سرمایه‌گذاری از روی ناچاری و صرفاً جهت حفظ مشتریان صورت گرفته و کمتر با مفهوم وکالت ارتباط دارد (قلیچ، ۱۳۹۶، ص. ۱۵).
۲. رقابت ناسالم بانک‌ها برای جذب منابع مالی و سپرده‌ها: رقابت ناسالم بانک‌ها بر جذب منابع مالی تحت تأثیر فرهنگ بانکداری دولتی، طمع بالای برخی از مدیران ارشد (اعم از هیأت مدیره، مدیرعامل و... در بانک‌های کشور) برای شناسایی سودهای بالا توسط بانک‌ها در دوره مسئولیتشان وجود دارد. عدم نظارت دقیق نهادهای نظارتی نیز بر شدت این رقابت ناسالم مؤثر است.
۳. چالش اعطای سود بیشتر برای دریافت سپرده بیشتر: بانک‌ها ماهانه به سپرده‌ها سود پرداخت می‌کنند و این امر باعث رشد سپرده‌ها می‌شود؛ زیرا این سود، دوباره در همان حساب سپرده قرار می‌گیرد. این فرآیند به معنی افزایش ماهانه بدهی‌ها است. در طرف دیگر ترازنامه، تسهیلات اعطایی به صورت عددی رشد می‌کنند و این رشد با کیفیت نیست؛ برای مثال ممکن است برخی از تسهیلات، مطالبات معوق و مشکوک‌الوصول باشد. بانک‌ها برای جبران این کسری و دریافت سپرده، به اعطای سود بیشتر روی می‌آورند و این امر باعث می‌شود بانک‌ها بدهی‌شان افزایش یابد و وضعیتشان بدتر شود.

۴. ضعف در طراحی و مهندسی ابزارهای مالی سازگار مانند طراحی و اجرای گواهی سپرده و بازار ثانویه آن: از دهه ۱۹۷۰ میلادی استفاده از سپرده‌های انتقال‌پذیر و تشکیل بازارهای ثانویه مطرح شد و گسترش یافت؛ زیرا در بازار ثانویه سپرده‌گذار به نقدینگی خود می‌رسد و بانک نیز منابع باثبات خواهد داشت. امروزه در دنیا گواهی سپرده‌ها^{۱۱} یکی از ابزارهای مهم بانک‌ها هستند. در کشور ما این ابزار تحت عنوان گواهی سپرده عام و خاص می‌تواند منتشر شود اما هنوز در طراحی و اجرای این ابزار مفید چالش وجود دارد. همچنین گواهی سپرده در صورت انتشار، برای نقدشوندگی نیاز به طراحی بازار ثانویه دارد.

۵. غیرتخصصی بودن بانک‌ها: در بانکداری تخصصی، هر بانک در یک حوزه تخصصی مانند فقط قرض الحسنه، فقط مبادله‌ای و یا فقط مشارکتی فعالیت می‌کند یا آنکه بانک در یک حوزه تخصصی اقتصادی و کسب‌وکار خاص که مورد هدف بانک است، فعالیت می‌کند. در نتیجه اولاً سودهای علی‌الحساب و قطعی راحت‌تر محاسبه می‌شوند و ثانیاً با تمرکز بر یک عرصه، کارشناسی شده مرتبط با همان عرصه (مثلاً صنعت و معدن و کشاورزی و...) دقیق‌تر انجام می‌گیرد و علاوه بر کاهش هزینه کارشناسی، کیفیت کارشناسی نیز افزایش می‌یابد (محمودیان، ابوالحسن هستیانی، پورکاظمی و ندری، ۱۳۹۵، ص. ۵).

۶. چالش تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران در جذب سپرده: تحریم‌ها و فضای بین‌المللی موجود، امکان جذب سپرده از سایر کشورها را برای ایران با مشکل روبرو می‌کند.

۷. عدم وجود برنامه‌ریزی برای جذب سپرده‌های سایر کشورها: امروزه بانک‌ها ابزار مناسبی برای جذب سرمایه‌های مالی خارجی به حساب می‌آیند و می‌توانند با گسترش شعب خود در کشورهای خارجی و یا از طریق دریافت حواله‌های خارجی اقدام به گشایش حساب و جذب وجوه مازاد سپرده‌گذاران خارجی کنند. یکی از چالش‌ها این است که عزم و برنامه‌ای برای جذب سپرده‌های خارجی در حساب سرمایه‌گذاری نظام بانکی کشور ما وجود ندارد.

۸. تمدید سپرده سرمایه‌گذاری با مقدار سود کمتر: اگر شخصی پس از سررسید سپرده به هر دلیلی به آن حساب مراجعه نکند؛ در این حالت بانک حساب سرمایه‌گذاری وی را تمدید می‌کند، اما از نوع کوتاه‌مدت. لازم است بانک سپرده‌گذار را مخیر کند که تمدید سپرده به صورت یک‌ساله یا کوتاه‌مدت باشد.

۹. ناکارآمدی و ضعف صندوق ضمانت سپرده و هزینه بیهوده آن: برخی معتقدند صندوق ضمانت سپرده -هرچند در نظر و بنیاد اقدامی لازم برای نظام بانکی است- اما در عمل، کارکردی در نظام بانکی نداشته و نخواهد داشت؛ بلکه فقط هزینه‌ای اضافی است که به بانک‌ها هر ساله تحمیل می‌شود. به بیان دیگر این صندوق در مواردی بسیار خاص اقدام به جبران خواهد کرد (وقتی بانک‌ها تا مرز ورشکستگی پیش بروند) و در نتیجه عملاً فقط هزینه‌اش برای بانک‌ها باقی می‌ماند.

۱۰. حساب سرمایه‌گذاری ارزی غیرفعال: دلیل غیرفعال بودن این حساب، بی‌اعتمادی صورت گرفته در سال‌های قبل است. در سال‌های قبل، با افزایش قیمت دلار، وجوه سپرده‌گذاری شده صاحبان سپرده در حساب سرمایه‌گذاری ارزی، با قیمتی پایین‌تر از قیمت دلار در بازار آزاد به آنها بازگردانده شد و این بی‌اعتمادی سبب شد اقبالی به این حساب صورت نگیرد.

۱۱. چالش‌های حسابداری و حسابرسی: تلاش‌هایی جهت سازگاری رویه‌های حسابداری و حسابرسی متعارف با بانکداری بدون‌ربا صورت گرفته است اما به نظر می‌رسد خروجی این تلاش‌ها هنوز در سازگاری کامل با بانکداری بدون‌ربا نیست؛ یعنی آن اهدافی که قانون عملیات بانکی بدون‌ربا دارد، با رویه حسابداری و صورت‌های مالی موجود در بانک‌ها محقق نمی‌شود و آن اهداف قابل ارزیابی نیست.

۱۲. تصویر نادرست مردم از بانک: سپرده‌گذاران و مردم با ماهیت بانک ناآشنا هستند؛ عامه مردم معمولاً فکر می‌کنند بانک یک نهاد دولتی برای منافع عمومی است؛ به عبارت دیگر بانک با سرمایه و حقوق دولتی ایجاد شده است تا فقط مشکلات مردم و نیازمندان را حل کند؛ درحالی‌که تمامی بانک‌ها در ایران،

- سازمان‌های انتفاعی (به‌دنبال سودآوری) و اکثراً دارای سهامدار (بانک‌های پذیرفته‌شده در بورس و فرابورس) هستند.
۱۳. پاسخ‌گو نبودن متصدیان بانکی به مشتریان جهت آگاهی بخشی: در صورتی که سپرده‌گذار بخواهد واقعاً از قرارداد و رابطه حقوقی‌ای که بین وی و بانک شکل خواهد گرفت، مطلع شود، در موارد مختلفی دیده‌شده که در بانک و متصدیان بانکی به آنها پاسخ مناسب ارائه نمی‌کنند.
۱۴. قابل فهم نبودن متن قرارداد برای عموم: متن قرارداد حساب سرمایه‌گذاری توسط سپرده‌گذاران یا خواننده نمی‌شود و یا سریع خواننده می‌شود؛ دلیل این امر، مناسب نبودن طراحی قرارداد و متن غیرقابل فهم آن برای عموم است.
۱۵. آگاهی ناکافی متصدیان بانکی: متصدیان بانکی منطق هر حساب و قرارداد را نمی‌دانند؛ یعنی بسیاری از متصدیان بانکی و حتی برخی کارشناسان بانک دقیقاً نمی‌دانند ماهیت سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار چیست و از لحاظ شرعی و حقوقی چه رابطه‌ای بین بانک و سپرده‌گذار برقرار می‌شود؛ در نتیجه نمی‌توانند مراجعین را به‌طور صحیح توجیه نمایند.
۱۶. تعارض قصد سپرده‌گذار با متن قرارداد: بانک با دریافت سپرده از سپرده‌گذاران، قصد وکالت و شراکت می‌کند درحالی‌که سپرده‌گذاران غالباً چنین قصدی ندارند؛ بلکه پول می‌گذارند در بانک تا سود بگیرند (قلیچ، ۱۳۹۶، ص. ۱۴).
۱۷. عدم تعریف و طراحی برنامه عملیاتی و شاخص جهت پیاده‌سازی رویکرد اقتصاد مقاومتی در سپرده سرمایه‌گذاری نظام بانکی: شعار اقتصاد مقاومتی، با برنامه‌های عملیاتی باید محقق شود وگرنه در حد شعار، باقی خواهد ماند. مقاوم شدن بانک و نقشی که هر بانک در اقتصاد مقاومتی باید ایفا کند، حلقه اتصال وضعیت فعلی اقتصاد کشور با اقتصاد مقاومتی است. عزم تبدیل کردن شعار اقتصاد مقاومتی در بانک‌ها به‌قدر کافی وجود ندارد و اقدامی شایسته جهت تدوین و اجرای برنامه‌های عملیاتی برای مقاوم کردن بانک با تمرکز بر حساب سرمایه‌گذاری انجام نمی‌شود. علاوه‌بر بانک‌ها، بانک مرکزی نیز عزم جدی برای این امر ندارد.

۱۸. بازارهای موازی ارز و طلا: سرمایه‌گذاران به دنبال فرصت‌هایی هستند تا با ریسک کمتر، بازدهی بیشتری کسب کنند؛ گاهی بازارهای موازی مانند بازار طلا و ارز، وجوه سرمایه‌گذاران را به سوی خود جذب می‌کنند، زیرا این بازارها سوددهی بیشتری برای سرمایه‌گذاران دارند. در نتیجه مانده حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار کاهش می‌یابد و تجهیز منابع بانک‌ها با محدودیت مواجه می‌شود.

۷. نتیجه‌گیری و ارائه راهکار

پس از استفاده از نظر کارشناسان و برگزاری جلسات گروه کانونی، راهکارهای زیر جهت اصلاح چالش‌های مذکور، بیان خواهند شد.

۷-۱. راهکارهای ناظر به سود سپرده سرمایه‌گذاری و نوع این سپرده

۱. سود اعطایی به سپرده‌ها بر اساس بازدهی واقعی: لازم است مقررات و سازوکار اجرایی بانک‌ها به صورتی اصلاح شود که سپرده‌گذاران به بازدهی واقعی^{۱۲} ناشی شده از اقتصاد واقعی دست یابند. واقعی کردن سود اعطایی، الزامات دیگری نیز دارد که در ادامه بیان خواهد شد.

۲. اعلام سود علی‌الحساب به حداقل میزان قابل تصور: در صورتی که بانک‌ها بخواهند سود علی‌الحساب اعلام کنند، باید سود را به پایین‌ترین نرخ اعلام کنند.

۳. انتشار گواهی سپرده خاص و متنوع: یکی از مشکلات مهم نظام بانکی کشور، رقابت ناسالم بانک‌ها برای جذب منابع مالی از طریق اعلام نرخ سود علی‌الحساب بیشتر است؛ نرخ سودهای زیادی که گاهی در اقتصاد واقعی، ما به ازا ندارد و صرفاً برای جذب بیشتر منابع اعلام می‌گردد. راهکار عملیاتی این موضوع، انتشار گواهی سپرده خاص است. محل سرمایه‌گذاری هر گواهی سپرده خاص، مشخص است و سود واقعی آن در سررسید محاسبه خواهد شد. بدین ترتیب، اولاً فعالیت بانک برای سپرده‌گذار شفاف می‌شود. ثانیاً سود اعطایی برای همه بانک‌ها یکسان نخواهد بود و عملکرد هر بانک مشخص می‌شود. ثالثاً دیگر تفاوت بین سود علی‌الحساب و قطعی نخواهیم داشت، زیرا اساساً سود علی‌الحسابی پرداخت نخواهد شد؛ بلکه فقط در سررسید، سود واقعی پس از کسر حق‌الوکاله و سهم شراکت بانک به

سپرده‌گذار پرداخت خواهد شد. رابعاً هم سررسید این اوراق متفاوت خواهد بود، هم ریسک نرخ سود ناشی از عدم تطبیق سررسید دارایی‌ها و بدهی‌ها مدیریت می‌شود و هم به سلايق گوناگون سپرده‌گذاران پاسخ داده می‌شود و بانک می‌تواند منابع بیشتری را جذب نماید.

۲-۷. راهکارهای ناظر به بانک مرکزی

۱. رصد نرخ سود اعطایی توسط بانک‌ها و گزارش‌دهی الزامی بانک‌ها به آن: لازم است نرخ سود علی‌الحساب و قطعی اعطایی توسط هر بانک به انواع گوناگون سپرده‌ها در بستر فناوری اطلاعات کاملاً شفاف و به‌روز به بانک مرکزی ارائه شود. طراحی جریمه‌های بازدارنده برخورد با مدیران بانک‌های متخلف نیز ضروری است.

۲. ایجاد نهاد مستقل نظارت بر بانک مرکزی و پاسخ‌گویی بانک مرکزی به این نهاد؛ بانک مرکزی، وظایف متعددی دارد؛ اجرا یا عدم اجرا و سهل‌انگاری در هر کدام از این وظایف، می‌تواند موجب تضعیف پول ملی و منافع ملی شود. در نتیجه لازم است بانک مرکزی به یک نهاد واقعاً مستقل و متخصص در قبال وظایف خویش پاسخ‌گو باشد.

۳. اصلاح ساختار کمیته نظارت شرعی: کمیته نظارت شرعی و فقهی باید در ساختار رسمی نظام بانکی کشور دیده شود؛ به‌صورتی‌که اولاً، اعضای این کمیته، اسلام‌شناسانی هستند که از دانش کافی اقتصاد و بانکداری برخوردار باشند. ثانیاً از لحاظ سازمانی این کمیته باید مستقل از بانک مرکزی باشد. ثالثاً نظرات و مصوبات این کمیته محدود به نظرات مشورتی نباشد؛ الزام‌آور باشد و ضمانت اجرایی داشته باشد. رابعاً از نظر قانونی، لازم است نسبت این کمیته با سایر نهادهای شرعی از جمله شورای نگهبان به گونه‌ای مشخص گردد تا اثربخشی لازم را داشته باشد. خامساً وظیفه نظارت و قانون‌گذاری بین این کمیته و نهادهای گوناگون، تداخل نداشته باشد. سادساً مصوبات سایر نهادها در صورتی‌که به نحوی از انحاء مرتبط با مسائل بانکی و بانکداری اسلامی باشد، به تأیید این کمیته نیاز داشته باشد. البته در

- برنامه‌ریزی و اجرای سیستم نظارتی باید مطالبات برحق بازیگران اساسی از جمله بانک‌ها مورد توجه و اهتمام قرار گیرد.
۴. تقویت کمیته‌های مشورتی: برای اتخاذ تصمیم‌های کارشناسی شده، درست، اجرایی و به‌هنگام توسط بانک مرکزی و بانک‌ها، لازم است کمیته‌های مشورتی متشکل از نماینده‌های بانک‌های تجاری و تخصصی تقویت شود. این کمیته به صورت مستمر و منظم با بانک مرکزی جلسه‌های مشورتی داشته باشد. همچنین در شرایط خاص اقتصادی هم باید کمیته‌های ویژه باید در نظر گرفته شود.
۵. تشکیل نهاد متناسب‌سازی قوانین بین‌المللی؛ لازم است نهادی زیرمجموعه بانک مرکزی شکل گیرد تا کاربردها و دلالت‌های استانداردهای جهانی همچون بازل^{۱۳} و... را در موضوع حساب سرمایه‌گذاری رصد کرده و تجارب و قوانین این چنینی را مطالعه نماید؛ سپس، استانداردها و آیین‌نامه‌هایی را متناسب با شرایط اقتصاد ایران، مطابق با اصول شریعت و با در نظر گرفتن رعایت مصالح و منافع ملی بخصوص در زمینه امنیت ملی و عدم افشای اطلاعات مالی و اقتصادی برای کشورهای متخاصم، طراحی و اجرا نماید.
۶. اصلاح و عملیاتی‌سازی قوانین گواهی سپرده و تشکیل بازار ثانویه آن؛ امروزه گواهی سپرده توسط بانک‌های مختلف صادر و عرضه می‌گردد اما هنوز قوانین دقیق و کارآمد بیشتری نیاز است. از سوی دیگر باید یک بازار ثانویه فعال و مطمئن هم برای این گواهی‌ها در نظر گرفته شود.

۳-۷. راهکارهای ناظر به وکیل بودن بانک‌ها

۱. در نظر گرفتن چهارچوب نظارتی دقیق؛ برای جلوگیری از ضایع شدن حقوق سپرده‌گذاران، نیاز است بر فرآیند کسب مجوز و سپس عملکرد بانک‌ها توسط بانک مرکزی نظارت دقیق صورت گیرد. در این زمینه بانک مرکزی باید با «نظارت مستمر»^{۱۴} سعی نماید فعالیت بانک‌ها را تحت بررسی قرار دهد و بانک‌های زیرمجموعه را در یک دسته‌بندی از رده اول تا پایین‌ترین رده، رتبه‌بندی نماید. پس از رتبه‌بندی بانک مرکزی، ضمن اعلام رتبه هر بانک، براساس رتبه کسب شده، محدوده فعالیت هر بانک را معین کرده و بانک‌های رده پایین را از انجام برخی از

فعالیت‌ها و استفاده از تعدادی از خدمات خود محروم نماید. از سوی دیگر، بانک‌ها نیز چون وکیل سپرده‌گذار هستند، موظف‌اند به متقاضیان واقعی و مطمئن تسهیلات بدهند. در این زمینه، بانک‌ها باید از «غربالگری»^{۱۵} بهره بگیرند و هر مشتری را براساس معیارهای معین اعتبارسنجی نمایند. از سوی دیگر بانک برای جلوگیری از «مخاطرات اخلاقی»^{۱۶} باید از «نظارت دقیق»^{۱۷} بر نحوه عملکرد مشتریان استفاده نماید.

۲. تصحیح نظام تسهیلات تکلیفی: برخی خبرگان معتقدند که به دلیل ایجاد آسیب‌های گوناگون در سطح خرد بانک‌ها و در بازار پول ناظر به ریسک نکول بالای تسهیلات فوق و دیگر نقاط ضعف مربوطه، باید تسهیلات تکلیفی حذف گردد و فقط زمینه‌های تسهیلات دهی بانک‌ها دقیق‌تر مشخص گردد. در این دیدگاه دیگر تسهیلات دستوری، اجباری و تکلیفی وجود نخواهد داشت.

۳. افزایش سواد مالی اسلامی عامه مردم و متصدیان بانکی؛ در بسیاری از موارد مشاهده می‌شود مشتریان و حتی متصدیان، ماهیت قراردادهای بانکی را نمی‌دانند. متأسفانه در مورد عقد وکالت و در حساب سرمایه‌گذاری این مشکل شایع‌تر است. برای حل این‌گونه مشکلات می‌توان یک راهکار بنیادین ارائه کرد که همان آموزش سواد مالی اسلامی به عامه مردم و متصدیان است.

۴-۷. راهکارهای ناظر به سایر چالش‌ها

۱. تضمین نکردن کل سپرده‌ها و راهکار جایگزین آن؛ در یک نظر برخی از کارشناسان معتقدند که باید در یک فرآیند گام‌به‌گام هم تضمین سپرده‌ها و هم اعلام سود علی‌الحساب کنار گذاشته شود به این شکل که در گام اول تضمین سپرده توسط بانک‌ها اختیاری گردد و بانک مختار باشد که سپرده را تضمین کند یا که تضمین نکند و همچنین سود علی‌الحساب به نرخ پایین‌تر اعلام گردد تا در انتها سود واقعی محاسبه شود. در گام دوم هم اعلام شود که تضمین سپرده‌ها مجاز نیست و سود علی‌الحساب هم اعلام نگردد تا در پایان دوره فقط سود قطعی محاسبه و پرداخت گردد. این مراحل، نیاز به یک آیین‌نامه دقیق و شفاف و همچنین نظارت مستمر توسط بانک مرکزی دارد. در نظری دیگر برخی از خبرگان عقیده دارند که

در صورتی که کل سپرده‌ها تضمین نگردد، فعالیت بانک‌ها به سمت قمار با سپرده‌ها خواهد رفت و بانک فعالیت‌های ریسکی را در پیش خواهد گرفت، چراکه دیگر تعهدی در قبال سپرده‌ها ندارد. این دسته از خبرگان اعتقاد دارند که باید یک بخش مشخصی از سپرده‌ها تضمین گردد. همچنین تسویه سود علی‌الحساب با سود قطعی انجام گیرد و بانک‌ها نیز ملزم به افشای ضررهای متحمل شده بشوند. شایان‌ذکر است که در هر دو دیدگاه نقش صندوق ضمانت سپرده حائز اهمیت است و این صندوق باید نقش فعال‌تری را در زمینه بازپرداخت سپرده‌ها بازی کند.

۲. طراحی نظام حسابداری و حسابرسی دقیق داخلی: نظام بانکی کشور، همچنان از نبود یک نظام حسابداری و حسابرسی ساده، منطبق بر شریعت و دقیق رنج می‌برد. نیاز است یک نظام مناسب در این زمینه، طراحی گردد.

۳. اصلاح دیدگاه عامه مردم به نهاد انتفاعی بانک: هنوز هم کثیری از عامه مردم بانک را به‌عنوان یک نهاد دولتی و با کارکردهای خیریه و قرض‌الحسنه می‌دانند. لازم است این دیدگاه با فرهنگ‌سازی و افزایش سواد مالی و مالی اسلامی مردم، اصلاح گردد و بانک یک نهاد انتفاعی معرفی گردد.

۴. طراحی و تعیین الگوی شاخص‌های جایگاه سپرده سرمایه‌گذاری در تحقق اقتصاد مقاومتی؛ امروزه ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی بر هیچ‌کسی پوشیده نیست. اما متأسفانه هنوز جایگاه این سپرده در تحقق اقتصاد مقاومتی جایابی و تبیین نشده است. لازم است ضمن تبیین جایگاه فوق، شاخص‌های عملیاتی برای ارزیابی عملکرد سپرده سرمایه‌گذاری در تحقق اقتصاد مقاومتی طراحی و استفاده گردد.

یادداشت‌ها

۱. مقاله حاضر حاصل طرح تحقیقاتی «بازطراحی بخش تجهیز منابع در چارچوب نظام بانکی مقاوم» با حمایت معاونت پژوهش و فناوری و مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام است.

۲. مقالات زیادی در نشریات و همایش‌های مختلف در این موضوع ارائه شده است که به دلیل ارتباط حداقلی موضوع اخیر با موضوع پژوهش و رعایت اختصار، به همین مقدار اکتفا می‌گردد.

3. Applied Research
4. Descriptive Research
5. Qualitative Research
6. Thematic Analysis
7. Theme
8. Focus Group
9. International Financial Reporting Standards
10. International Regulatory Framework for Banks, (BASEL)
11. Certificate of Deposits

۱۲. منظور از بازدهی اقتصاد واقعی یعنی نرخ سودی که به طور متوسط از سرمایه‌گذاری غیرمالی مانند تولید و خدمات و... از بخش واقعی اقتصاد ناشی می‌شود.

13. Basel
14. Chartering
15. Screening
16. Moral Hazard
17. Monitoring

کتابنامه

- ابونوری، عباس علی؛ سجادی، سمیه السادات؛ محمدی، تیمور (۱۳۹۲). رابطه بین نرخ تورم و نرخ سود سپرده‌های بانکی در سیستم بانکداری ایران. *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ۱(۳)، ۲۳-۵۲.
- احمدیه، مجید (۱۳۹۲). نقش قصد در عقود بانکی. *نخستین کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس توسعه مدیریت پولی و بانکی*.
- امینی، صفیبار؛ محمدی، سمیه؛ و فخرحسینی، سیدفخرالدین (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌های بانکی بانک‌های منتخب با تأکید بر بانک صادرات ایران. *فصلنامه علوم اقتصادی*، ۲(۶)، ۱۵۹-۱۷۲.
- پژویان، جمشید؛ و دوانی، عبدالله (۱۳۸۳). حساسیت سرمایه‌گذاری در واکنش به نرخ سود بانکی، *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، ۴(۱۴)، ۱۳-۵۴.
- تسخیری، محمدعلی (۱۳۸۰). سپرده‌های بانکی (تطبیق فقهی و احکام آن). *فقه اهل‌بیت*، ۷(۲۵)، ۵۹-۷۸.
- توکلی‌گرددفرامری، قاسم (۱۳۹۳). آثار حقوقی وکالت بانک‌ها در قبول سپرده‌های سرمایه‌گذاری مشتریان، *اولین همایش ملی وکالت، اخلاق، فقه و حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد*.
- داورزنی، حسین؛ رضوی، محمد؛ و ابراهیمی، سعید (۱۳۸۹). سپرده‌های بانکی با سود معین بر مبنای بیع دین. *فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی*، ۱(۲)، ۵۷-۷۸.

- درویشی، ابراهیم (۱۳۷۹). ماهیت حقوقی سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار در قانون عملیات بانکی بدون ربا، *ماهنامه تازه‌های اقتصاد*، ۸(۹۵)، ۴۲.
- رضوی، مهدی؛ و شمسیان، اسماعیل (۱۳۸۹). بررسی سیستمی تعیین نرخ سود بانکی در ایران، *دوفصلنامه جستارهای اقتصادی*، ۷(۱۴)، ۳۷-۶۸.
- شعبانی، احمد؛ و سیف‌لو، سجاد (۱۳۹۰). مقایسه تطبیقی بانکداری وکالتی و مشارکتی و ارائه راهکارهای جدید، *فصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی*، ۲(۵)، ۸۰-۱۱۶.
- عابدی‌جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین، روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. *دوفصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)*، ۲(۵)، ۱۵۱-۱۹۸.
- عزیزنژاد، صمد (۱۳۹۱). چالش‌ها و راهکارهای تعیین نرخ سود بانکی در اقتصاد ایران، *ماهنامه مجلس و راهبرد*، ۶(۷۱)، ۱۸۱-۲۰۰.
- قلی‌زاده، محمدحسن؛ و شعبانی کاکرودی، حامد (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر بر تجهیز منابع و جذب سپرده‌ها در بانک‌های دولتی موردبررسی بانک‌های دولتی استان گیلان. *ماهنامه بانک و اقتصاد*، ۸(۹۳)، ۳۸-۴۱.
- کشاوریان پیوستی، اکبر (۱۳۸۸). تخمین نرخ سود بانکی برای حداکثرسازی رشد اقتصادی در ایران با استفاده از سیستم معادلات هم‌زمان. *فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه*، ۲۷(۱۰۸)، ۳-۳۰.
- کیدوری، امیرحسین؛ یمنی‌دوزی‌سرخابی، محمد؛ مهرمحمدی، محمود؛ و ابوالقاسمی، محمود (۱۳۹۱). مفهوم‌پردازی توسعه برنامه‌های میان‌رشته‌ای از منظر پیچیدگی سیستم دانشگاهی. *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی*، ۱(۱)، ۱۳۱-۱۶۰.
- قلیچ، وهاب (۱۳۹۶). *بررسی ابعاد فقهی سپرده‌پذیری سرمایه‌گذاری مدت‌دار بانکی*. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- تازه‌های اقتصاد (۱۳۷۹). مصرف مشاع و چگونگی محاسبه سود در سپرده‌های سرمایه‌گذاری. ۹(۹۷)، ۴۲.
- محمودیان، یعقوب؛ ابوالحسنی هستیانی، اصغر؛ پورکاظمی، محمدحسین؛ و ندری، کامران (۱۳۹۵). طراحی الگوی مطلوب سپرده‌پذیری در نظام بانکی ایران، *فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۳(۴)، ۲۱-۴۶.

- مکیان، سیدنظام‌الدین؛ دانش، سید حسین‌علی؛ و جوکار کمال‌آبادی، نرگس (۱۳۹۶). مشکلات اجرایی در محاسبه سود قطعی (مطالعه موردی بانک مسکن شیراز- عقد مشارکت). *فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۵(۲۰)، ۱۴۱-۱۴۹.
- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۳). ارزیابی سپرده‌های بانکی پیشنهاد سپرده‌های جدید. *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۴(۱۵)، ۳۱-۵۴.
- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل نارسایی‌های کاربرد عقد وکالت در معاملات بانکی، *تازه‌های اقتصاد*، ۱۴۸(۷۶)، ۶۲-۶۵.
- موسویان، سیدعباس؛ و میثمی، حسین (۱۳۹۵). *بانکداری اسلامی مبانی نظری-تجارب عملی*. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- تقی‌ناتج، غلامحسین؛ و ابراهیمی، آیت‌اله (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی نحوه محاسبه سود قطعی سپرده‌های مدت‌دار بانک‌ها بر مبنای دستورالعمل بانک مرکزی و روش ارزش‌افزوده بانک. *فصلنامه تحقیقات حسابداری و حسابرسی*، ۱(۴)، ۹۸-۱۱۱.
- یزدانی دهنوی، محسن (۱۳۸۴). مؤلفه‌های مؤثر بر موفقیت بانک‌ها و مؤسسات مالی در تجهیز منابع پولی. *فصلنامه مدیر ساز*، ۵(۱۷)، ۶۵-۷۸.
- یعقوبی، نورمحمد؛ کرد، حامد؛ مرادزاده، عبدالباسط؛ و دژکام، جاسم (۱۳۹۴). تحلیل شبکه‌ای عوامل حیاتی مؤثر بر جذب سپرده‌های مشتریان. *فصلنامه کاوش‌های مدیریت بازرگانی*، ۴(۱۳)، ۹۷-۱۲۲.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۳). راه‌های جبران ارزش پول در سپرده‌های بانکی از منظر فقه و اقتصاد، تهران: سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی.
- مصباحی‌مقدم، غلامرضا (۱۳۹۶). در بیست و هشتمین همایش بانکداری؛ وبگاه خبرگزاری تسنیم.

- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- King, N., Horrocks, C., & Brooks, J. (2018). *Interviews in Qualitative Research*. Sage Publications Limited.
- Mishkin, F. S., & Serletis, A. (2016). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets, 6th*. Pearson Canada Inc.
- <https://www.cbi.ir>
- <https://www.tasnimnews.com>
- <http://www.iqna.ir/fa>